

Do podrobnosti rozepsaný obsah má čtenáři umožnit snadnější orientaci v textu, neboť věcná část rejstříku nemůže představit všechny pojednávané jevy, pojmy a souvislosti v celistvosti. Proto obsah do značné míry zastává právě funkci věcného rejstříku.

ÚVODEM5

Mezníky národních dějin (5) Význam 13. století v českých dějinách (6) Konfrontace Čechů s cizinou (6) Počátky Čech královských (7) Morava v českých dějinách (7)

I. REFLEXE GENERACÍ9

1. Němci, města, kolonizace11

Palackého hodnocení 13. století (11) Zdroje jeho poznání (12) Příčiny změn (13) Náznaky antikolonizační teorie (13) Schlesinger (13) Focke (14) Historikové přelomu 19. a 20. století (15) Šusta (15) Bretholz proti středověké kolonizaci (16) Zatlačení jeho názorů (17) Schwarz (17) Sudetoněmecké dějepiscectví (18) Stoupající význam dějin osídlení (18) Spojování kolonizace s pronikáním Němců (19) Dobiáš (19) Kolonizace u Šimáka (20) Etnické problémy v předválečných syntézách (20)

2. Horizonty poválečného výzkumu21

Zájmy poválečného bádání (21) Graus a jeho dílo (22) Nová chápání kolonizace (22) Přínos archeologie (23) Mezioborový ráz dějin osídlení (24) Kolonizace jako pojem (25) Význam 12. století pro osídlení (16) Přestavba sídlištní sítě (26) Studium měst (27) Hrady (27) Středověká „změna“ (28) Nové pojetí medievistiky (29) Zahraničně politická témata (29) Přínos dějin umění a hmotné kultury (30) Stav bádání o 13. století (30)

II. DĚDICTVÍ ČECH KNÍŽECÍCH31

3. Vládce „Čechů“ a pán Moravy33

Nástupnický pořádek Přemyslovců (33) Knížata (34) Páni

a páníčci (34) Význam pražského trůnu (35) Úděl v struktuře monarchie (36) Moravští Přemyslovci (36) Obsah pojmu stát a jeho terminologie (36) Charakter správy (37) Rozklad hradské soustavy a jeho následky (38) Raná šlechta (38) Kolokvia (39) Volby knížat (39) Čeleď sv. Václava (39) První korunovace (39)

4. Na prahu „velké změny“	40
Služba a úřad (40) Beneficiární systém (41) Rozklad naturální autarkie (41) Význam sídelních aglomerací (42) Přerod beneficiářů v pozemkovou šlechtu (42) Kolonizace a sociální proměny (43) Podíl 12. století na „změně“ (44)	

5. V zajištění i ochraně hor	44
Uzavřenost Čech (44) Pomezí hvozdu (44) Zemská hranice (45) Nejasnosti v hraničení (46) Vitorazsko (46) Příslušnost dalších území (47) Výhody a zápory sevřenosti české kotliny (47) Geografie moravského území (48) Hraničení Moravy (48) Obrana (49) Zemské cesty (50)	

6. Obzory daleké i blízké	50
Agrární ráz společnosti (51) Přesuny obyvatelstva (51) Horizont zeměděle (51) Způsob vlády (52) Šňatky Přemyslovců (53) Rozšiřování obzorů (53) Dálkový obchod (53) Cizinci (54) Styky s metropolí a Římem (54) Význam styků se zahraničím (55)	

III. NOVÁ TVÁŘ LATINSKÉ EVROPY

57

7. Ofenziva papežství	59
Postavení církve (59) Inocenc III. (60) Jeho představy o roli papežství (60) Vztah k císařství (60) Teorie dvou mečů (61) Patrimonium (62) Ochrany a svatopetrský peníz (62) Posílení autority Říma (62) Církev a majetek (63) IV. lateránský koncil (63)	

8. Osídlovací procesy a urbanizace	63
Projekty evropské modernizace (64) Demografie a osídlení (64) Etnické přesuny (65) Hosté (65) Německá východní kolonizace (67) Německé právo (68) Města a městské zřízení (69) Role Slezska (69) Prusko a řád německých rytířů (69) Spiš a Uhry (69) Osa západ – východ (70) Městská společnost (70) Formování městských obcí (71) Pozdně římské tradice (71) Městské sídelní formy za limes (71) Sídelní aglomerace ve střední Evropě (72) Pronikání městského zřízení k východu (72) Víkildy (74) Trhová místa a městečka (74) Evropská výrobní centra a dálkový obchod (74) Trhy v Champagni a jinde (74) Význam cest (75) Hornictví a mince (75) Finanční podnikání (75) Střední Evropa a transformace (76)	

Regulovaná kanonizace (475) Svatořečení Prokopa (475) Místní kulty (476) Zasvěcení kostelů (476) Relikvie (477) Jejich rozšíření v Čechách (478) Dokončená christianizace, farní obec, osada (479) Extrémní zbožnost (479) Příchod mendikantů (480) Burchard (481) Mendikantské stavitelství (482) Zájem o relikvie a odpustky (482) Šlechta a její kláštery (483) Ženská religiozita (484) Hnutí bekyň (484) Dárkyně a fundátorky (484) Konstancie, Kunhuta, Anežka (485) Hedvika Slezská (486) Alžběta Durynská (487) Dva směry urozené zbožnosti (487) Příbuzenské kontakty (488) Založení Tišnova (489) Nákladnost stavby (490) „Druhé“ klášterní názvy (490) Marienthal (491) Anežčino rozhodování (492) Její sebedůvěra (492) Styky s Klárou (493) Spojení kláštera a špitálu (494) Snahy o úpravu řehole (494) Začátky klarisek (495) Špitálnictví (495) Křížovníci s červenou hvězdou (496) Kladruby a Stříbro (497) Staré Brno (498) Zdislava z Lemberka (498) Její sestra Eufémie (499) Městské špitálnictví (500) Stav církve (500)

IX. ODRAZ „ZMĚNY“ V KULTUŘE A UMĚNÍ501

34. Rytířství, dvůr a formy středověké kultury503

Bariéry uvnitř společnosti (503) Rytířství a jeho šíření (503) Nové prvky ve výchově a kultuře (504) Inspirační zdroje Čech a Moravy (506) Role panovnického dvora (506) Proměny za Václava I. (506) Dvorská kaple a kancelář (507) Dvory královen, markrabat (507) Osudy kejklířů (507) Pražský dvůr láká minesängry (507) Reinmar von Zweter (507) Ulrich von Liechtenstein (508) Německá jména hradů a rodů (509) Lovectví (509) Lov a Přemyslovci (510) Začátky turnajů (510) Rytířské pasování (511) Děkan Vít na Velizi (511) Cesty na zkušenou (512) Vztah k novotám (512) Zbraslavská kronika, Dalimil (512) Světci jako pomocníci v boji (513) Svátý Václav: kníže a rytíř (514) Královská pohřbívání (514) Místa přemyslovských pohřbů (515) Plány Přemysla Otakara II. a Václava II. (516) Svět tradiční a dvorské kultury (516) Okruh církve a měst (516) Úkoly bádání (517)

35. Školství a vzdělanost517

Objektivní potřeba vzdělání (517) Nejstarší výchovná a školská zařízení (518) Univerzální postavení latiny (518) Sedmero svobodných umění (519) Vrcholem teologie (519) Vstup univerzit, rozvoj jednotlivých disciplín (519) Postavení filosofie a teologie (520) Problémy českého školství (521) Znalost kanonického a římského práva (521) Nárůst listin (521) Královská kancelář (522) Vzestup váhy listinného pořízení (522) Klášterní a kapitulní knihovny (523) Škola při pražské kapitule, úřad scholastika (524) Vyšehrad, Olomouc (524) Pražské zákoustvo (524) Jeho mecenáši (524) Taškařice v den Mládětek (525) Školy v Znojme, Brně (525) Školství a trendy ve společnosti (526)

36. Dějepisectví a literární tvorba	526
Kosmas a evropský rozměr jeho díla (526) Pokračovatelé (526)	
Milevský opat Jarloch (527) Analistika při pražském katedrálním kostele (528) Druhé pokračování Kosmovo (528) Měřítka hodnot (528) Kalendáře (529) Nekrologia a jejich záznamy (530) Legendy (531) Officia, hymny (531) Reforma liturgického zpěvu, činnost děkana Víta (531) Hospodine pomiluj ny, Svať Václave (532) Duchovní dramata, kázání (532)	
37. Pozdně románský styl, doteky s gotikou	532
Prolínání románských prvků s gotikou (532) České země křižovatkou kulturního proudění (533) Zdroje nového stylu (533) Barvitost podnětů (534) Úpravy na Pražském hradě (534) Monumentální sakrální architektura v Čechách (535) Morava mezi románským slohem a gotikou (536) Anežský klášter (537) Stavby mendikantů (538) Pevnostní architektura (538) Rozmanitost venkovských kostelů (539) Formy umělecké výměny (539) Figurální plastika (540) Nástěnné malířství (541) „Starší“ a „mladší“ král z pražského románského domu (541) Iluminátorská tvorba (542) Písařské a iluminační dílny (542) Finanční náročnost objednávek (543) Codex Gigas (543) Vliv rytířské a dvorské kultury na rozvoj uměleckých řemesel (543) Relikviáře a bohoslužebné náčiní (543) Triumfující král v plném majestátu (544) Pečeti přemyslovských králů jako umělecká díla (544) Zahájení velké kulturní proměny (544)	
X. HLEDÁNÍ ROVNOVÁHY	545
38. Nové opory královské moci	547
Rozklad hradské soustavy (547) Správní neuspořádanost (548) Vyjímání z provincionální správy (549) Neužitečnost hradského úřednictva (550) „Nová“ centralizace (550) Královské hrady, města, újezdy (550) Osudy hradských center (551) Přežívání benefičiárních relikvií (551) Konzervování úřední hierarchie v Polsku (551) Strategický obrat královské moci (551) Ohraničování králova jmění (552) Nejvyšší úřady a jejich kompetence (552) Důchody úřadů (553) Obvody, provincie, distrikty v Čechách (554) Základy moravských krajů (554) Pokusy o stmelení králových majetků (555) „Noví lidé“ (555) Purkrabí Hrz (555) Patriciát a královny finance (556) Pohraniční hrady (556) Královské hrady nového určení (557) Zvíkov, Loket, Kamýk, hvozd na Berounce (557) Most, nové hrady na Moravě (558) Vývoj purkrabského titulu (558) Purkrabí královských hradů (558) Kastelán a purkrabí (559) Královny příjmy (559) Obecné a zvláštní panování (560) Berně (560) Změny v skladbě ozbrojených sil (560) Družiny pánů a vojsko krále (561) Nový styl vlády (562)	

39. **Panovník, šlechta, země**563

Královská moc a šlechtická obec (563) Velmoži, Čechové, čeled' svatého Václava (563) Zemští baroni (564) Způsob vlády Přemysla Otakara I. (564) Stoupající váha předáků (565) „Společná pečeť království českého, totiž svatého Václava“ (565) Nejspíše reverzní svatováclavskou stranou Přemyslovy pečeti (566) Vznikající dualismus státní moci (567) Proměny úřednických titulů, jejich pozemšťování (567) Od „země“ ke „království“ (567) Budoucí vývoj zemské obce (568) Vydělování soudnictví ze sněmů (568) Význam Prahy (568) Zemské právo (569) Hradské soudy (569) Jejich úpadek, proměny justice (569) Pražský soud, zemský soud, zemské desky (570) Královští vilikové (570) Okruhy „práva“ (571) Ideový rozměr královské hodnosti (572) Korunovace Václava I. (572) Výsada pro Mohuč (572) Korunovační dny (572) Zánik kamenného trůnu (573) Tak řečené slavnostní korunovace (573) Příchod krále (573) Pomazání a korunovace (573) Jejich sakrální náplň (574) Nový obsah královského titulu (574) Korunovace Přemyslovců (575) Vyšehrad (575) Atributy vlády: trůn, žezlo, kopí (576) Koruna (576) Motivy a texty královských pečeti (577) Znaková symbolika (577) Dalimil o českém znaku (578) Orlice nebo lev? (579) Král a království (580)

40. **Markrabství Moravy**580

Morava v struktuře monarchie (580) Náběhy k trojstupňovému modelu (581) Udělování markrabské hodnosti (581) Společná vláda Přemysla Otakara a Vladislava Jindřicha? (582) Postavení Vladislava (583) Začátky markrabského titulu (583) Morava koncem 12. století (584) Argumenty pro jednotný stát (584) Přemysl panem Olomoucka (584) Vladimír, Břetislav, Siffrid (585) Reorganizace Olomoucka? (585) Král a jeho markrabě (585) Dědičnost Přemyslovců v obou dílech (586) Státoprávní vazba Moravy k Čechům (586) Volba roku 1216 společnou věcí českých i moravských „Čechů“ (587) Biskupové z vůle Přemysla (588) Nedílná vláda krále nad monarchií (588) Markraběte ustavuje český král (589) Morava jeho lénem (589) Relikty údelů, cesta k moravským krajům (590) Majetky olomouckého biskupství, královny Konstancie a Oldřicha Korutanského (590) Vztah království a markrabství v perspektivě (591)

41. **České regnum a středověká říše**591

Rozsah a celistvost přemyslovských zemí (591) Ústrojí středověké říše (592) Cesta k teritoriálním knížectvím (593) Vzestup německého východu (593) Přemysl Otakar a Vladislav Jindřich mezi výkvětem říše (594) Sňatková politika (595) Spojení se Štaufy (595) Lenní závislost či svébytné postavení? (596) Proměnlivost v čase (597) Říše ve vztahu k Čechům, Polsku, Uhrám (597) Účelové postoje říše i Čech (598) Královské volby v říši (598) Čechy její svébytnou součástí (599)

Přemyslův nástup (600) Taktika Václava I. (600) Diskuse o vzniku kurfiřtů (601) Wolfova teorie dceřinných větví (601) Výhrady k ní (602) České bádání: Fiala, Hlaváček (602) Podíl Přemysla Otakara na volbách Filipa, Oty, Fridricha (602) Elitní kruh říšských knížat (603) Sachsenspiegel o volbě (604) Odmítnutí českého hlasu (605) Albert von Stade a další (605) Kurfiřtský verš (606) Říšské arcibiskupy (606) Čištění Přemyslovců (607) Václav I. na volbě roku 1237 (607) Vměšování papeže (608) Snaha o zúžení volitelů, idea kanonické volby (608) Volby z let 1257 a 1273 (609) Proč vstoupil český král mezi kurfiřty (609) Příčiny nezájmu knížat (610) Papež jako soudce (610) Skladba kurfiřtů: záměr nebo nahodilost? (611) Objektivní zájem českého krále (611) České království a jeho sousedé (611)

XI. POLOČAS „ZMĚNY“613

42. Tempo modernizace615

Příběh ze Sázkavska (615) Jiný obraz „státu“ (616) Relativnost svobody i závislosti (616) Evropský rozměr transformace (617) Osídlovací postup jako hybatel změn (617) Vztah domácího vývoje k inovacím z vnějšku (617) Model proměny (618) Správní hrady a síť městských trhů (619) Velká „privatizace“ (620) Prvky české modernizace (620) Člověk ve víru změn (620) Posuny v myšlení, tvář sídlí i krajiny (621) Nerovnoměrnost (622) Start Moravy (622) Transformační dynamika (622) Soustava trhů před 13. stoletím (623) Vazba na urbanizační proces (623) Tři typy městských trhů (624) Význam jarmarků (624) Velké trhové okruhy (624) Proměny městských areálů (625) Pokračování „změny“ (625)

43. Od „Čechů“ k českému národu625

Polemika o středověkém národě (625) Význam jazyka (625) Bohemi, Bohemia (626) Politických národ „Čechů“ (626) I „Němci“ jako „Čechové“ (626) „Čechové“ z Moravy (627) Moravané (627) Zemští světcí (627) Jejich úcta napříč společností (628) „Čechové“ v Božím městě (628) Jejich proměna ve šlechtu (629) Z knížete „Čechů“ král Čech (629) Čechové a Nečechové (630) Příhraničí, městské regiony (631) Šlechta a národní vědomí (631) Dalimil o jazyku (632) Nové pojetí národní komunity (632)

DODATKY633

Poznámky633

Seznam pramenů a literatury781

Seznam zkratk903

Seznam vyobrazení905

Rejstřík913

9. Hereze a „nová zbožnost“	76
Růst sociálního napětí (76) Kořeny hereze (77) Katarství a valdenství (78) Války s albigenými (79) Dominik Guzmán (79) František z Assisi (80) Počátky mendikantů (81) Inkvizice (82) Vzestup prestiže mendikantů (83) Jejich role ve městech (83)	

10. Univerzální říše a národní monarchie	84
Diplomatická komunikace (84) Univerzalizmus se stává minulostí (84) Rozšíření a zpevnění kapetovské domény (85) Těžkosti Plantagenetů (85) Magna charta libertatum (86) Začátky anglického parlamentu (86) Přemyslovské Čechy (86) Vývoj německých částí říše (86) Smrt Jindřicha VI. (87)	

IV. PŘEMYSL OTAKAR I.: ČECHY STŘEDOEVROPSKOU MOCNOSTÍ	89
--	----

11. Vstup do bojů v říši, ztráty a zisky	91
Přemyslovské začátky (91) Korunovace v Mohuči (92) Privilegium Filipa Štaufského (92) Přemysl nebo Otakar? (92) Pověst českých bojovníků (93) Pozadí bojů v říši (93) Zájem kurie o Čechy (93) Arnold proti Danielovi (94) Rozchod s Adlétou a sňatek s Konstancí (94) Přejít k Otovi (95) Nestálost knížat (96) Příčiny krize v říši (96) Vratislav a Děpoltici (97) Filip obléhl Děpoltu (97) Korunovace před Merseburkem (97) Papež uznal český královský titul (98) Přemysl opět v štaufském táboře (98) Zavraždění Filipa Švábského (99) Nepřátelství Wettinů (99) Obecný příklon k Otovi, váhající Přemysl (99) Císařská korunovace Oty IV. (100) Obrát v jeho chování (100) Roztržka Oty s papežem (101) Aktivita Přemysla, volba Fridricha Sicilského (101) Smlouva císaře Oty s Děpoltkem Míšeňským (101) Ota obléhl Vratislava (102) Přemyslovské obtíže (102) Vyhnání Černína (103)	

12. Zlatá bula sicilská, „Mocran et Mocran“	103
Zhroutil Otovy moci (103) Fridrich odměňuje spojence (104) Listiny pro Přemysla a Vladislava (104) První: Zlatá bula sicilská, její ustanovení (105) Merseburská pasáž (106) Čechy dědičným královstvím (107) Historický význam Zlaté buly (108) Druhá listina: dary v Horní Falci, Vogtlandu a Donínsku (108) Třetí listina: Mocran et Mocran (108) Interpretační spory (109) Konečný úspěch Fridricha II. (109) Bouvines (111)	

13. Spor o „svobodu“ zemské církve	111
Postavení zemské církve (111) Zakladatelská práva (111) Nároky fundátorů a hradských orgánů (112) Začátky reformy (112) Chápání církevního majetku (113) Dárci a příbuzní (113) Trápení plaského kláštera (114) Další poškozování církve (115) Vlažné	

přijímání reformy (116) Pražský biskup (116) Jeho závislost na panovníkovi (116) Morální profil kléru (117) Biskup Ondřej (118) Becket, Langton, Kietlicz (119) Ondřejův netaktický postup (120) Fikce o církevních „svobodách“ (121) Nezáměr kléru o biskupovu věc (121) Postoj velmožů (122) Kladrubské úmluvy (123) Snaha krále i papeže o ukončení sporu (124) Římská ujednání (124) Šacká hora (125) Ondřejovo zklamání (125) Jeho odchod z Čech (126) Velké privilegium české církve (126) Omezení působnosti úřednictva (127) Význam privilegia (128) Důsledky zápasu (129) Situace na Moravě (129) Malý zájem o kolektivní privilegia (130) Podvázání beneficiárního úřednictva (131)

14. Řešení nástupnické otázky131

Přemyslova rodina (131) Zapuzení syna Vratislava (132) Královská volba Václava (132) Zklamání Děpolda III. (133) Smrt markraběte Vladislava (133) Hodnocení jeho díla (134) Ambicě Děpolda III. (135) Nejasnosti v děpoltické genealogii (135) Úvahy o konci Děpolticů (136) Děpoltická emigrace a její styky s Čechami (137) Děpolt jako markrabě? (137) Převaha královské větve (137) Přemyslův syn Vladislav markrabětem (138) Sňatky urozených dcer (139) Markéta-Dagmar (139) Judita, Anna (139) Viléma dcerou Přemysla a Konstancie? (140) Vztahy Čech k sousedům (141) Anežka Přemyslovna (140) Jindřich římským králem (143) Odmítnutí Anežky (144) Boje s Rakušany (144) Fridrich II. a papežství (144) Přemysl, Wittelsbachové a Babenberkové (145) Korunovace Václava I. (145) Markrabě Přemysl (145) Vpád do Rakous (145) Smrt Přemysla Otakara I. (148) Hodnocení králových činnosti a osobnosti (148)

V. VÁCLAV I.: ZAHÁJENÍ ČESKÉ EXPANZE151

15. Mezi císařem a papežem153

Václavovy začátky (153) Klid po Ceperanu (153) Císař a jeho syn král Jindřich (154) Česko-rakouské vztahy (154) Nepokojný markrabě Přemysl (155) Zásah proti Fridrichovi II. Bojovnému (156) Císař ve Vídni, volba Konráda (156) Nevůle Václava s císařem (157) Břeclavsko jako úděl Oldřicha Korutanského (157) Císař Fridrich v klatbě (157) Albert Behaim (158) Smiřování Václava s vévodou Fridrichem (159) Ten se ale sblížil s císařem (159) Václav opět při Štaufech (159) Vpád Mongolů (160) Nesvornost Evropy (160) Mongolský postup (161) Lehnice (161) Mongolové skrze Moravu k jihovýchodu (162) Plenění Uher (163) Inocenc IV., eskalace sporu s císařem (164) Sbližení Václava s papežem (165) Plán na povýšení Rakous a Štýrska (165) Odsouzení císaře Fridricha v Lyonu (165) Raspe vzdorokrálém (166) Sňatek Vladislava s Gertrudou Babenberskou (166) Smrt Fridricha Bojovného i Vladislava (166)

16. **Odboj královice Přemysla** 166

Ochromení české politiky (166) Otcové a synové (167) Legitimita sesazení (167) Václavova netečnost (168) Kruh oblíbenců (168) Václavův syn Přemysl markrabětem (169) Cizinci v králově okolí (169) Opozice (170) „Volba“ Přemysla (170) Chyby povstalců (171) Skladba obou táborů (171) Václavova převaha (172) Sněm v Litoměřicích (173) Zisk Prahy (173) Přemyslova kapitulace (174) Zajetí na Týřově (174) Poprava Ctibora a Jaroše (174) Pokles hradských příjmů, svízelné postavení beneficiářů (175) Jejich „tyranství“ (176) Obrana církevních institucí (176) Omezování hradské správy (177) Úbytek beneficiárních a hradských majetků v prospěch církve (177) Beneficiární požitky do rukou šlechty, někdy měst (179) Obavy beneficiářů, jejich vstup do odboje (180) Dvojaký ráz nobility (180) Vlivné rody a jejich podpora Václavovi (180) Rozpor mezi beneficiární a pozemkovou šlechtou zdrojem konfliktu (181) Sever Čech baštou krále Václava (182) Obapolný zájem na klidu (183) Odměny cizím i domácím spojencům (183) Králův nový útlum (184) Vlna šlechtických hradů (184) Podlomení hradské soustavy a jejich opor (185)

17. **Babenberské dědictví** 185

Zásahy z Říma a Mohuče do českých diecézí (186) Smrt Jindřicha Raspe, volba Viléma Holandského (187) Privilegium minus o nástupnictví (188) Kalkulace s Markétou a Gertrudou (188) Sňatek Gertrudy s Heřmanem Bádenským (189) Smrt císaře Fridricha II. (189) Obnova zájmu o babenberské země (189) Přemysl rakouským vévodou (190) Jeho sňatek s Markétou (190) Nabytí Štýrska (190) Zklamání Uher a Bavorska, útoky proti Moravě (191) Přemyslův slib o věrnosti papeži a králi Vilémovi (191) Smrt Václava I. (191) Teritoriální vývoj monarchie (191) Donínsko, Záhvozd, Budyšínsko (192) Kladsko, Chebsko, moravsko-slezská hranice (193) Hoďnocení Václava I. (193) Domácí i zahraničně politické úspěchy jeho vlády (193)

VI. **„VELKÁ ZMĚNA“** 19518. **Dva středověky** 197

Střední Evropa, Ostmitteleuropa (197) Římský limes jako civilizační předěl (197) Stimulující role křesťanství (198) Střední Evropa a míra recepce „změny“ (199) Střední a středovýchodní Evropa v západní historiografii (199) Členění středověku (200) Stav v českém bádání (200) „Dlouhý středověk“ (201) Periodizační kritéria (201) Pozdně antické dědictví (201) Středověké revoluce (202) Proces „zlomu“ (202) Dvě tváře středověku (203) Venkov a přežitky starých časů (203) Starší a mladší středověk (203) Komplexní ráz „velké změny“ (203) Mezioborový ráz medievistiky (204)

19. Role imunit v procesu vlastnických změn	204
Vlastnictví, držení, užívání (204) Smysl imunit (205) Jejich počátky ve střední Evropě (205) Imunity a hradská soustava (206) Imunizování církevních statků pomáhá králi (207) Hospodářská a soudní imunita (207) Statuta Konráda II. Oty jako druh imunity (208) Imunity pro šlechtu, srovnání s Polskem a Uhrami (209) Rozrušování hradské soustavy skrze imunity (209) Královská ochrana (209) Nová taktika královské moci (210)	
20. Ius teutonicum a domácí alternativy	210
Geneze a význam německého práva (210) „Němci“ na českomoravském území před 13. stoletím (211) Sedlecko, Vitorazsko (211) Újezdy (212) Organizace mytebních prací (213) Lhoty (214) Nové právně sociální vztahy (214) Pronikání Němců do severozápadních Čech (214) Problémy s německými místními jmény (215) Široký význam „ius“ (216) Jeho role v transformaci (217) Ius teutonicum, jeho prvotní obsah (217) Nejstarší údaje z Moravy a Čech (218) Doksanské Mury, Kynšperk a újezdy v Poohří (219) Mostecko, přestavby vesnic a plůžin (221) Proměny na Litoměřicku (222) Německé právo jako druh imunity (223) Výrazy pro německé právo (224) Pokračuje jako emfyteuze a purkrecht (224) Vztah německého práva k městskému zřízení (224) Lokace (224) Panovníkovo svolení (225) Lokátor (225) Vztah pojmu locare k německému právu (226) Mýcení a kultivace krajiny (227) Klášterská a velmožská kolonizace (228) Přivolávání lidí (228) Zbíhání (229) Německé právo v polovině 13. století (230) Lhotní zřízení, české právo (230)	
21. Kolonizace a proměny osídlení	230
Dvojitá tvář sídelních pohybů (230) Pojem kolonizace (231) Dějiny středověkého osídlení (231) Význam kastelání staré ekumeny (232) Zahušťování osídlení (232) Praha a pražská oblast (232) Lovecké hvozdy Přemyslovců (232) Povtaví, Posázaví, Podblanicko, Sedlčansko (233) Ostrovská kolonizace (233) Severozápadní Čechy (233) Východní a severovýchodní Čechy (234) Severní Čechy (235) Západní a jihozápadní Čechy (236) Jižní Čechy (237) Českomoravská vrchovina (238) Geografie moravského území (240) Západní díl Moravy (240) Olomoucko (241) Způsob osídlování (242) Ekologické důsledky mýcení (242) Výzkum strukturálních změn osídlení (243) Archeologické doklady (243) Villa (245) Zprávy o pustnutí (245) Proces změn osídlení v zrcadle místních jmen (246) Hrzův újezd (246) Příklady z Opavska (246) Obtíže s lokalizací (247) Dva různé názvy pro jedno místo (247) Jindřichovská kniha (248) Dva stejné názvy pro sousedící osady (249) Villa cum villis (250) Tendence ke koncentraci (250) Vzhled a lidnatost vesnic (251) Obydlí a usedlost (252) Demografické odhady (252) Tlaky na agrární produkci (253) Stav zemědělství (253) Snahy o časné	

vročení trojpolí (254) Studium plužiny (256) Počátky záhumenic, jejich spojení s domácím prostředím (256) Dražanská vrchovina (256) Staré území: tlak na nové uspořádání „katastru“ (259) Sídlní koncentrace ohlašuje přestavbu plužiny (259) Transformace osídlení – jižní Morava, Litoměřicko, Mostecko, Chrudimsko (259) Vztah strukturálních změn osídlení k aktivitám měst (260) Podíl vrchnosti na přestavbě „katastru“ (260) Přestavba plužiny a vícepolí (260) Staré plošné míry (261) Mansus, laneus, huře (262) Francký a vlámský lán (262) Regionální míry (263) Přetrvávání starých měr (263) Význam první poloviny 13. století pro venkov (263)

22. **Nástup měst a městského zřízení** 263

Pokusy o definici města (264) Středověké město (264) Palacký (265) Tomek, Jireček a jiní (265) Právně historický směr (266) Poválečné ekonomistické přístupy (266) Vstup nových disciplín (267) Historický atlas měst (268) Kejřova definice (268) Město, trh, městečko (268) Trhy a tržová místa, vazba k městům (269) Domácí předpoklady (270) „Osvobození“ městského areálu (271) Imunita – německé právo – městské zřízení (271) Města a německé právo (272) Terminologická rozkolísanost (272) Civitas, villa (272) První zprávy o instituci měst (273) Bruntál, Uničov, Opava, Znojmo a další (274) Priorita slezského směru (275) Pán města a lokátor (276) Rozdíl mezi skupinovými právy cizinců a institucionálním městem (276) Zájem Vladislava Jindřicha (276) Zřízení města povoluje král (277) Lokátor, rychtář (277) Způsoby vzniku města (278) Lokace (279) Příjmy z města (279) Nucené směny na příkladě Znojma (279) Horní Benešov (281) Městská práva (281) Magdeburské právo (282) Hlubčické právo (283) Jihoněmecká práva (284) Václavova privilegia pro Brno (284) Brněnské právo (285) Jihlavské právo (286) Otázka reorganizace městského zázemí (287)

23. **Komora, mince a stříbrné dolování** 288

Potřeba nových králových příjmů (288) Regály (288) Daně (289) Komora (289) Neuspořádanost financí (289) Půjčky a zástavy (290) Hotovosti klášterů a velmožů (290) Zisky klášterů za nesplacené dluhy (291) Vyrovnávání dluhů zbožnými dary? (291) Věřitelská role příštího měšťanstva (292) Jeho zájem o královské finance (292) Situace v mincovnictví (294) Mincíři, mincmistr (294) Písařství mince (295) Denáry (296) Brakteáty v Čechách (296) Otázka míšeňsko-české ražby (297) Poměry na Moravě (298) Rozšíření cizích mincí (298) Platby v penězích i neraženém kovu (298) Obtíže při užívání slitkového stříbra (299) Hřivna i jako početní jednotka? (299) Mincovny (300) Nedostatek stříbra a zlata (301) Dobývání jiných kovů (302) Zlaté Hory (302) Bruntál, pokus o uničovský revír (303) Rýžování zlata (303) Majetkové poměry Jihlavska (304) Začátky jihlavského dolování (305) Kaple a kostely zdrojem sporů (306) Příliv Němců (306) Budování Jihlavy (307) Vzestup města,

mincovna (308) Zájmy patriciátu (309) Privilegium měšťanům a horníkům (309) Jihlavský horní řád (310) Jihlavské horní právo (310) Obec měšťanů a horníků (311) Mincmistrů a urbureři (312) Proměny Vysočiny (313) Rozmach hornictví a mincovnictví v kontextu doby (314)

24. Technický pokrok a energetické možnosti 314

Celá země staveništěm (314) Stoupající energetická náročnost (315) Otázka proměn výroby (316) Problém technického pokroku (316) Vodní mlýn (317) Novodobý záprah, kování koní (318) Činorodost jihlavské oblasti (318) Les a dřevo (319) Hospodaření s lesy (320) Velehradská stavební huť (323) Pracnost a nákladnost staveb (323) Jejich zajišťování (324)

25. Obchod, směna a základy městských regionů 324

Podstata transformace (324) Vývoj urbánní sítě (325) Města a zemědělství (325) Města vybavována lány (326) Trhy (327) Milové právo (327) Rozmach Mostu (328) Dálkový obchod (329) Pražský Týn (329) Trhové kostely (331) Město a jeho zázemí (331) Městské spádové oblasti (331) Regionální nerovnoměrnost (332) Víkildy (332)

VII. SPOLEČNOST NA ROZCESTÍ 333

26. Lidé venkova, hradů, měst 335

Jak se středověk sám viděl (335) Trojí lid (335) Muži církve jako bojovníci (336) Venkov chlapů a rytířů (337) Nový rytmus času a práce (338) Proměny knížecích sedláků (339) Ústup služebných názvů (340) Listinné řady závislých lidí (341) Důraz na půdu (342) Problém „celých“ vesnic (343) Homines, pauperes (344) Relikty starého pojmosloví (344) Kladští lidé (345) Cesty k poddanství (345) Venkovské řemeslo (346) Villa a vicinát (347) Rychtáři (348) Sjednocování platů a dávek (348) Malá rodina, usedlost (349) Starší a mladší sídelní území: cesty k stabilizaci půdního fondu (349) Obecní půda (350) Formování vesnické obce, prvky samosprávy (350) Studium šlechty (351) Od beneficiární k pozemkové šlechtě (352) Její členitost (353) Šlechtická topografie (356) Svědečné řady (357) Hradčané (358) Zájmy přesahují hranice údělů (359) Klientela (360) Komunikace mezi šlechtou (361) Příbuzenské a zájmové svazky (362) Dědická práva (362) Majetkové dispozice u žen (363) Výrazy pro šlechtu (365) Dvory a sídla (367) Jejich vazba k tribunovým kostelům (368) Výpovědní možnosti predikátů (369) Kastelologie (370) Předpoklady šíření kamenných hradních sídel (371) První vlna královských hradů (372) Začátky šlechtických hradů (375) Bergfritovitý typ (375) Rýzmburk, Lichtenburk, Jindřichův Hradec (377) Tvrze (378) Charakter šlechty (378)

Městská společnost (378) Města a hradská správa (379) Města a šlechta (380) Vzhled prvních měst (380) Provizoria (381) Hygiena (381) Opevnění (382) Lidnatost (382) Vývoj pražského areálu (382) Románské domy (383) Budování hradby (384) Další pražská města (385) Nový obsah pojmu Praha (385) Škála městských sídlišť (386) Čilost patriciátu (388) Přední měšťané a obchod (389) Řemeslnictvo (390) Nemajetní (390) Klérus ve městech (390) Měšťané a zemědělství (390) Směřování k urbánní společnosti (391)

27. „Naši“ a „cizí“ 391

Pohledy na začátky Němců v českých zemích (391) Kosmas, Dalimil, Neplach, De Theutunicis dictamen a další (392) Domácí Němci a Němci-cizozemci (393) Humanistické dějepisectví (394) Cizinci v „knížecích“ Čechách (394) Jejich koncentrace v městském prostředí (395) Doklady o Němcích a dalších příchozích (395) Němci v Praze a Brně (396) Splývání a prolinání (396) Německé špičky v Litoměřicích (397) Odkud přicházeli litoměřičtí Němci (398) Románi v Praze a Brně (399) Židé (399) Jejich postavení v říši a českých zemích (401) Opatření Přemysla Otakara II. v prospěch Židů (402) Pohyb v příhraničních regionech (402) Cizí šlechta v českých zemích (403) Odraz v křesťnách jménech (404) Národnostní skladba kléru (404) Obtíže studia (405) Nástin etnických proměn (405)

28. Pozemkové majetky, jejich správa a hospodaření 405

Původ a tvorba majetků (406) Skladba velmožských statků (407) Država králova číšníka Zbraslava (408) Odkaz Ďomaslavy (409) Rozpad Zbraslavova dominia (410) Rozptýlenost, otázka ústředí (410) Hroznatovci, Hrabišici (411) Velké šlechtické domény (411) Nižší vrstva šlechty (412) Velkostatek na Západě (413) Dvůrcová centra, jejich specializace (414) Libkovic u Duchcova (414) Typy dvorů šlechty (415) Důchody a příjmy šlechty (416) Majetky církve (416) Obtíže nových fundací (416) Trvající nároky úřadů (417) Převaha rentového hospodaření (418) Šměny, zaokrouhlování (417) Složitost transakcí (418) Nedostatky hotovosti, začátky pronájmů (419) Odhadci (419) Cena vesnice (419) Klášterní kolonizace (420) Tendence k scelování klášterních dominií (420) Skladba klášterních příjmů (421) Role cisterciáků na Východě (422) Jejich hospodaření v českých zemích (422) Grangie jako hospodářský dvůr s větším důrazem na režii (423) Klášterní areály jako dvory (424) Přebytky klášterní ekonomiky (424) Zajištění kapitul (425) Stabilizace vrchnostenských práv (426)

29. Podnikání jako zdroj bohatství 426

Důraz na rentabilitu (426) Zájem církve o trhy (426) Rozvahy o výhodách a nevýhodách (427) Rizika (427) Podnikatelská vrstva (428) Kariéra mincmistra Eberharda (428) Konsorcia (429)

Pronájem mince (429) Pozemkové majetky měšťanů (430) Dění na Litoměřicku (431) Prvky ekonomického myšlení (432) Styky církevního prostředí s italskými bankéři (432)

VIII. ROZVOJ CÍRKEVNÍHO ŽIVOTA433

30. Klérus, mniši, laikové435

Proměna původní církve (435) Cesty ke spáse (435) Laikové a klérus (436) Mnišství (436) Kanonikát (436) Upevnění křesťanských zvyků (436) Změny v pohřebním ritu (436) Vyčleňování kněžského „stavu“ (437) Kritika duchovních osob (437) Poklesky a spory českého kléru (437) Sociální vrstvení (438) Církevní hodnost ve vztahu k původu (439) Ale i prostor níže postaveným jedincům (440) Spojení církve se světem laiků (440)

31. *Ecclesia coniugans*440

Stmelující role církve (441) Otvírání českých zemí vnějšku (442) Kontakty s cizinou (442) Majetky cizích klášterů na přemyslovském území (443) Stoupající vliv Říma (443) Papežské odpustky (444) Papežská ochrana (445) Vtahování českých prelátů do kuriální politiky (445) Omezování metropolitů a biskupů (446) Finanční nároky kurie (446) Dluhy Vyšehradu (447) Prebendy v rukách cizinců, čeští hodnostáři držitelé prebend za hranicemi (447) Začátky mnohoobročnictví (448) Papežské intervence při biskupských volbách (449) Proměna zemské církve (449)

32. Farnost, diecéze, řeholní instituce449

Kořeny farní organizace (449) Limitace farností (450) Spory o nové kostely a kaple (451) Lánové vybavení kostelů (452) Církevní desátek (452) Jeho vybírání (453) Skladba desátků (454) Farní práva (454) Inkorporované kostely (455) Patronátní práva (455) Prodeje a výměny kostelů a kaplí (456) Bohaté a chudé kostely (456) Rozsah farností, rýnárecká listina (457) Přesuny farních hranic (458) Péče kolonizačním oblastem (458) Městské kostely (458) Osudy velkofarních center (459) Spory o farní práva ve Znojmě (459) Pražská města (460) Předchůdci městských farních chrámů (461) Patronáty městských kostelů (461) Dovršování farní sítě (462) Plebáni (462) Diecézní hranice (463) Počty kapitulárů a mnichů (463) Benediktini, role Břevnova (465) Cisterciáci, premonstráti, augustiniáni (466) Rytířské řády (467) Založení a budování žďárského kláštera (468) Pohřebiště v cisterciáckých klášterech (470) Vnitřní organizace řeholí (470) Diecézní správa, synody (471)

33. Zbožnost, mendikanti a charita urozených472

Středověká zbožnost (472) Poutnictví (473) Spojení trhů a návštěv kostelů (474) Světci „Čechů“ (474) Začátky václavské úcty (475)